

O ȘANSĂ ISTORICĂ: UNIUNEA EUROPEANĂ

LECT. DR. SIME PIROTICI*

Premise

Uniunea Europeană este o premieră absolută a secolului XX. Nu există nici un precedent istoric analog și nici existența vreunei acumulări de experiență nu poate fi temeinic argumentată. Așa se face că cea mai impresionantă construcție politică a contemporaneității este prin urmare o succesiune continuă de inovații.

Dar dacă n-au existat precedente, au existat în schimb numeroase premise, unele coborând adânc în trecutul Europei, altele acumulându-se cu rapiditate în primii ani care au urmat celui de-al doilea război mondial.

Fiind bazată mai mult pe consimțământ decât pe coerciție, s-a pus mereu în evidență că posibilitatea și progresia unei integrări este condiționată de o serie de factori:

În primul rând un *grad înalt de interacțiune* politică între componente. Sub acest aspect continentul european pare predestinat prin condițiile sale geopolitice și devenirea sa istorică. Într-adevăr, dimensiunile sale relativ reduse au favorizat contactele în acele epoci îndepărtate când n-o puteau face tehnologiile. În același sens, comunicațiile au fost ușurate de numeroși factori geografici: țărmurile sale dantelate adânc și generos în care intrândurile uriașe dau naștere la adevărate mări (Adriatică, Egeea, Marea Neagră, Marea Nordului, Baltica) și întinse peninsule (Iberică, Italică, Balcanică, Scandinavă). Se adaugă mări, golfuri și peninsule mai mici care etapizează spațiul și-l fac cuceribil progresiv. Astfel, Europa a avut șansa de a-și fi putut dezvolta două mari axe de navigație, la sud prin Mediterană (cu extensiile) și Marea Neagră, mai târziu și la nord prin Marea Nordului și Baltică. Forma sa alungită de la vest la est, dar redusă și aplatizată de la nord la sud a creat posibilitatea ca și interiorul continentului să fie ușor penetrat. El a rămas permanent accesibil pe arterele unor fluvii navigabile care duceau spre centru. Iar aici o bogată rețea de râuri și văi ușurau transferurile. Dovadă că, exploatându-le, încă din antichitate romanii perfecționaseră o rețea de drumuri care - cu șansa unui continent redus - unea

* Lector univ. dr., Facultatea de Arhivistică, București.

țărmurile sudice cu cele nordice. Oricum, consecința globală a fost că formele civilizației de interior nu s-au dezvoltat în izolare de formele civilizației de coastă, ci dimpotrivă se iradiază reciproc cu mai multă ușurință decât pe oricare alt continent. Din aceleași cauze profunde, chiar și după căderea Romei, în toată istoria sa Europa a cunoscut state, (frecvent imperiale, dar nu obligatoriu) care au reușit performanța de a deține țărături concomitent pe orizontala de nord și de sud. Mai mult, deși în forme neimperiale statele europene au fost de regulă mici, ele au avut mari șanse de a dispune de ieșire la mare undeva, iar dacă unora totuși le-a lipsit, vecinii lor o aveau cu siguranță. Atunci când contactul a lipsit a fost ușoară influența.

Ceea ce – spre șansa ei - a lipsit Europei a fost gigantismul și excesivitățile prezente în alte părți ale lumii. Gigantismul întinderilor asiatice, al oceanelor americane, al deșerturilor africane, masivelor himalaiene, junglilor etc., în esență a tot ce putea constitui bariere sau determina evoluții neunitare, grupate în mai multe bazine de civilizație.

Din cauza contactelor facile, în Europa civilizația se dezvoltă în microclimate politico-culturale compatibile între ele și până la urmă ca o civilizație unitară.¹

Dar șansa geopolitică, *contactele și interacțiunile* dintre componente, nu ar fi fost în sine condiții suficiente pentru reușita integrării. Esențiali au fost o serie de filioane de *cultură și civilizație* pe care Europa le-a preluat fie din antichitatea greacă și romană, fie, prin creștinism, din cea iudaică, și pe care a izbutit să le

1. Deși, în ce ne privește susținem caracterul unitar al civilizației europene, semnalăm că lucrul acesta este discutabil. După căderea comunismului în 1989, când a început să se discute despre aderarea României la Uniunea Europeană, expresia cea mai frecvent folosită pentru a desemna aceasta era „a intra în Europa”. Și nu era prima epocă din istoria României care se exprima astfel, în secolul XIX era ceva la fel de frecvent, fie la nivelul elitelor, cum se vede din presa și documentele vremii, fie, cum bine se știe, la nivelul personajelor lui Caragiale. În ambele cazuri prin „Europa” se înțelegea de fapt „Occident” și în ambele cazuri expresia era folosită astfel încât să se subântealeagă că ar exista o mare diferență (aproape ca o peiorație) în defavoarea civilizației românești față de cea jinduită.

După 1989, expresia a produs iritarea orgoliilor naționale și o reacție legitimă: „Dar suntem în Europa!” Pentru primii, civilizația europeană apărea scindată, pentru ceilalți dimpotrivă, era unitară.

Interesant este că, dacă românii înșiși tind să exagereze într-un sens sau în altul, lucru explicabil, același lucru se poate întâmpla și unor analiști care privesc din depărtare. Este de notorietate că exagerând marea schismă, Samuel Huntington vede continentul divizat între două civilizații, catolică și protestantă în vest, ortodoxă în est după linia care a despărțit cândva cele două imperii romane (v. S. P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor*) Dar, și el american, Zbigniew Brzezinski, de la aceeași distanță vede cu totul diferit: „Europa este o civilizație unitară...” (v. Z. Brzezinski, *Marea tablă de șah. Supremația americană și imperativele sale geostrategice*, Univers enciclopedic, București, 1999, p. 95). Și pentru el religia este un factor determinant, dar consideră că <<tradiția creștină a Europei a înglobat de asemenea Bizanțul și radiația sa ortodoxia rusă. Astfel, din punct de vedere cultural Europa este mai mult decât Europa Sfântului Petru, iar Europa Sfântului Petru este mult mai mult decât Europa Occidentală – chiar dacă în ultimii ani ultima denumire a uzurpat identitatea „Europei”>> (*Ibidem*, n. 96).

combine într-un mod fericit. Moștenirea Greciei și Romei au transmis o formulă echilibrată a jocului dintre unitate și diversitate, iar în evul mediu – când economia nu mai oferea suficiente mobiluri și comunicațiile au scăzut, creștinismul a oferit în compensație un principiu spiritual integrator.

Factorul religios a asigurat coeziunea ideologică și valorică necesare unei civilizații comune.² Bisericii creștine (în ciuda mării schisme) i-a revenit un rol esențial în crearea unei conștiințe europene (pe atunci sub forma *creștinătății* sau *lumii creștine*), iar războaiele (cruciate sau zonale) au dat concretețe transferului de valori.³

Mai târziu dezvoltarea orașelor și a economiei de schimb a deschis modernitatea și a readus economia în funcția sa de principal suport al unei civilizații comune.

În aceste condiții nu este de mirare că primele teoretizări ale unei uniuni europene apar foarte devreme pe baza acelei conștiințe de apartenență la lumea creștină. Uneori iau forma unor proiecte de federații,⁴ cum este cel lansat de Pierre Dubois încă de pe la 1300, altele iau forma unor proiecte de parlament european cum sunt cele două proiecte cehe, ale regelui George de

2. Nu este locul aici să insistăm mai mult asupra aspectelor de cultură și civilizație europeană, va fi suficient, credem, dacă vom trimite la câteva idei ale lui Constantin Noica (vezi *Ce poate însemna o cultură*, în vol. Constantin Noica, *Modelul cultural european*, Humanitas, București, 1993, p. 27-34). După acesta „modelul cultural european” – spre deosebire de celelalte – nu este „inițiativ”, ci „deschis” permanent spre *contacte* și *interacțiune* ceea ce, adăugăm noi, a fost considerat drept condiții ale *integrării*. De aceea nu se închide în bazine și reînnoindu-se permanent evită stagnarea. În aceleași motive „modelul cultural european” se extinde „putând fi reluat – cum se și întâmplă – pe întregul glob” (p. 32). Aceste caracteristici fac din cultura europeană o „cultură deplină” spre deosebire de celelalte care sunt doar „configurații culturale”.

La întrebarea dacă este cultura europeană *unitară* de la vest la est, răspunsul său este hotărât afirmativ de vreme ce pentru el chiar și Rusia comunistă nu este, ca și America, decât o „variantă” a modelului european (*loc. cit.*).

Partizanii unei Europe cu două civilizații au în Constantin Noica un puternic adversar.

3. Pentru rolul războaielor în omogenizarea civilizației europene vezi și excelenta lucrare a lui Michael Howard, *Războiul în istoria Europei*, Ed. SEDONA, Timișoara, 1997.

Așa cum s-au desfășurat ele în Europa, războaiele au constituit un tip special de *interacțiune* concurențială care a accelerat circulația ideilor, a grăbit refomele politico-economice și întotdeauna transferurile tehnologice. *Numărul mare al statelor europene, dimensiunile modeste* și lipsa gigantilor fără contrapondere au creat condițiile unui echilibru de putere care, mai ales odată cu epoca modernă, a reușit să evite hegemoniile de durată. Grija pentru echilibru s-au pentru ruperea lui a menținut astfel o concurențialitate care favoriza inovațiile (tehnologice, instituționale, economice) ca și preluarea lor avidă de la adversar. Nici o inovație n-a putut fi păstrată temeinic de către statul autor ci a sfârșit rapid prin a se vărsa într-un patrimoniu european unde era perfecționată de alte state. Aceste transferuri au fost deopotrivă cauza și efectul unei *compatibilități de fond* între statele europene și au contribuit substanțial la *unitatea* civilizației europene.

4. De-a lungul timpului, ideea realizării unei uniuni europene a fost cel mai adesea strâns legată de evoluția concepțiilor și proiectelor federative. Acestea devin tot mai consistente în deceniile dintre cele două războaie mondiale. Pentru o adâncire v. Eliza Campus, *Ideea federală în perioada interbelică*, Editura Academiei Române, București, 1993.

Podebrady din secolul XV și al lui Jan Komensky care reia ideea în secolul XVII. Ca și aceștia Hugo Grotius propunea un nou drept internațional și o Societate a statelor care să-l vegheze. La început de secol XIX Henri de Saint-Simon propunea efectiv o uniune europeană prin „reunirea popoarelor europene într-un singur corp politic, păstrându-i fiecăruia independența națională”.

Dar abia perioada interbelică vede primul proiect de largă respirație a unei uniuni europene, cel conceput și prezentat de Aristide Briand în 1929. El depășea o serie de alte proiecte franceze cu caracter mai limitat și s-a constituit într-o zestre de sugestii valabile și pentru eforturile ce vor reîncepe după 1950. Robert Schuman va spune cu îndreptățire atunci că Franța lucrează la proiectul uniunii de douăzeci de ani.

Primii pași postbelici. Așezarea fundamentelor

În 1945, la ieșirea din război, Europa – până mai ieri centrul sistemului mondial – se afla într-o criză stufoasă provocată de trei categorii de deficit: economic, democratic și de securitate. Toate se împloteau între ele și presau concomitent încât era greu de găsit capătul firului. Mai presantă părea refacerea economică deoarece putea aduce stabilizarea societăților și crearea unei prosperități care să le facă guvernabile și să taie apetitul pentru extemisme. Pe de altă parte exista un deficit de democratism căci după o completă dominație totalitară de dreapta în anii războiului, finalul nu elibera decât jumătatea de vest lăsând pradă estul totalitarismului de stânga. În sfârșit, deși un război fierbinte abia se încheiase, un altul rece îi luase locul și crease imediat un alt deficit de securitate. În eventualitatea retragerii americane, statele vestice resimțeau o vulnerabilitate acută în fața puternicilor sovietici.

În acest climat, reconstrucția Europei s-a desfășurat ca o reacție la aceste sfidări, iar desfacerea nodului, din cauza imperativelor presante, s-a inițiat de la toate cele trei capete. În primii ani ordinea pașilor a fost determinată mai curând de împrejurările concrete decât de vreun plan. De asemenea, foarte mult a contat și ritmul în care unii mari lideri europeni au izbutit să-și învingă rezervele și să înțeleagă că diferitele forme de integrare pe care le acceptau însemnau soluții pentru țările și problemele lor.

Primul pas a fost unul în ordine democratică, foarte important prin consacarea unui climat, cel democratic, și indicarea unei aspirații: unitatea continentului. Astfel, în 1949, zece state au fondat un for european, Consiliul Europei,⁵ și odată cu el o stare de spirit. Imediat, acesta a propus spre semnare

5. Sediul Consiliului European este la Strasbourg, oraș care în trecut a fost mereu obiect de dispută între Germania și Franța. Acum simboliza reconcilierea dintre cele două. Structurile prin care activează sunt Comitetul Miniștrilor, Adunarea Parlamentară și Congresul Puterilor Locale și Regionale din Europa.

Consiliul Europei colaborează cu instituții și organizații foarte diferite, guvernamentale sau nu, regionale sau locale, naționale sau supranaționale etc. Printre ultimele: Uniunea Europeană,

Convenția europeană a drepturilor omului, adică revenirea la patrimoniul de principii europene care eliberează individul și întemeiază democrația reală. Această condiție a făcut ca statele estice controlate de URSS să rămână în afara Consiliului iar forul european să apară ca un club select și invidiat. După 1989 însă, intrarea în Consiliul Europei (România în 1993) semnifica pentru fiecare stat fost comunist recunoașterea pe care familia europeană o dădea democratizării sale.

Nu era însă suficient. Următorul pas, care a fost strategic, decisiv și practic, avea să fie în ordine economică. Așeza temelia pentru tot ce va urma, Nevoia de a reface cât mai repede economia și a crea prosperitate s-a dovedit un stimulent încă și mai puternic decât în perioada interbelică.⁶

Planul Schuman

Desigur, mai întâi a fost o viziune, o declarație și apoi o serie de decizii politice care au pregătit aceasta.

La 8 mai 1950, Robert Schuman, ministrul de externe francez a dat publicității o *Declarație* devenită ulterior celebră ca piatra de temelie a Uniunii Europene. Ea dovedea că două mobiluri mari îl orientau pe autor. menținerea păcii și dezvoltarea economică. Metoda pe care o propunea – o inovație absolută – era de natură să le rezolve pe ambele: ansamblul producției franceze și germane de cărbune și oțel trebuia pus sub egida unei Înalte Autorități Comune. Ceea ce însemna că cele două state renunțau în favoarea acestora la controlul lor exclusiv exact asupra industriilor care făcuseră posibile până ieri războaiele unei rivalități istorice. Și odată cu ele și războaiele europene. Robert Schuman nu mai avea încredere în politici, propunea altfel de garanții. Dorea ca „orice război dintre Franța și Germania să devină nu numai de neconceput, dar și imposibil din punct de vedere material”.⁷ Era acceptarea unor ciuntiri *simetrice*⁸

Uniunea Europei Occidentale, organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Organizația Națiunilor Unite. Foarte importantă este colaborarea cu organizațiile nonguvernamentale (ONG) din diferite țări.

6. Atunci proiectele federale și unionale încercau să rearticuleze comerțul din vastele spații ale imperiilor dispărute. Erau spații - după 1918 - mărunțite de granițele statelor naționale, apărate cu gelozie de politici protecționiste și devenite greu permeabile la mărfuri și capitaluri. Proiectul francez de confederație danubiană din 1920 și apoi cel al lui Tardieu din 1932 avuseseră acest obiectiv în vreme ce proiectul de uniune europeană al lui Aristide Briand din 1929 se voia și un răspuns la marea criză economică (v. Eliza Campus, *op. cit.* .)

7. V. Charles Zorgbibe, *Histoire de la construction européenne*, Paris, Presses Universitaires de France, 1996, p. 38-40 sau *Declarația lui Robert Schuman pentru înalta autoritate europeană a cărbunului și oțelului*, în vol. *Un ghid pentru tinerii români. Ce este Uniunea Europeană?*, EST, 2001, Anexa IV, p.89.

8. Prin chiar destinul său personal Robert Schuman (1886-1963) era cel mai potrivit să propună o soluție de acest gen. Provenea din Lorena (unde și copilărise pe vremea când provincia era sub stăpânire germană), cunoștea ambele limbi și provenea dintr-o familie franco-germană. În

a suveranităților naționale în favoarea securității, un lucru care în acei ani a părut deseori exagerat.

Totodată aspectul economic se împletea strâns cu securitatea. Schuman înțelegea semnificația pe care o furniza ceea ce se întâmplase cu Alsacia și Lorena în timpul stăpânirii germane (1871-1918): industria lor fusese conectată funcțional la cea germană. Furnalele dintr-o parte fuseseră cuplate la cocsul din cealaltă rezultând o industrie feroasă de mare productivitate în care nu mai conta care parte era franceză și care germană. Se realizase o *integrare* economică parțială, dar de succes deoarece fiind în interiorul aceluiași stat nu trezise prejudecăți, rezerve, împotriviri etc. Invers, când după Versailles, provinciile reveniseră la Franța se produsese o *dezintegrare*, un complex funcțional era traversat de o graniță națională care-l făcea disfuncțional. Ruina pândea de ambele părți și Franța trebuise să recurgă la argumentul forței obligând Germania prin tratatul de pace să continue să-i alimenteze furnalele. Dar Schuman nu mai voia aranjamente pe tăișul baionetei dovedite efemere. Poveștii acestuia trebuia să i se compună acum un alt fel de final și totul să fie ridicat la o scară progresiv cât mai mare. Din nou *integrare*⁹ dar acum pe bază de egalitate în loc de dictat, reciprocitate de interese, consimțământ în loc de coerciție. Cât despre încredere dintre părți, Înalta Autoritate Comună îi crea bazele instituționale iar succesul economic viitor avea s-o întărească. Nimic nu e mai convingător decât prosperitatea.

Existau și considerente economice la scară mare. Planul Marshall lăsa să se întrezărească refacerea economică a continentului iar Schuman dorea ca redresarea aparatului economic german să nu mai fie lăsat să lucreze împotriva Europei, ca în perioada interbelică, ci să fie recuperat în favoarea acesteia spre folosul general. La rândul ei Germania găsea alte satisfacții și oportunități în cooperarea cu continentul după ce experimentase din plin efectul ruinător de a se așeza împotriva lui.

primul război mondial făcuse închisoare fiindcă refuzase să lupte împotriva Franței, în al doilea război fusese arestat de Gestapo și după ce evadase luptase permanent în Rezistență.

9. Jean Monnet (1888-1979), economist și financiar de mare anvergură, cel care, alături de Robert Schuman era părintele inițiativei și autorul Planului Schuman, oferea – cu ocazia constituirii Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului - exemplul unor astfel de situații optim rezolvabile prin integrare. „Priviți cum bazinul de nord al Franței se prelungește până în Belgia, cum minele de cărbune belgiene se unifică cu unele din Aix și din Ruhr, priviți regiunea Campine împărțită între Belgia și Țările de Jos, și chiar cărbunele împărțit între Sarre și Lorraine, chiar și aceste zăcăminte de minereu de fier dintre Lorraine și Luxembourg! Aceste resurse, a căror natură formează activul industrial esențial al Europei, reprezintă miza luptelor dintre state și a demersurilor de dominare. Ștergând diviziunile pe care oamenii le-au introdus arbitrar, astăzi se pune problema de a re-crea acest bazin natural, a cărui unitate a fost divizată și a cărui dezvoltare limitată (v. Charles Zorgbibe, *Histoire de la construction européenne*, Paris, Presses Universitaires de France, 1996, p. 44 sau Jean Monnet, *Constituția Europeană*, în vol. *Un ghid pentru tinerii români. Ce este Uniunea Europeană?*, EST, 2001, Anexa V, p.94).

Declarația anunța porți deschise oricăror state. Integrarea industriei ferose franco-germane nu era decât acel „punct limitat, dar decisiv” în jurul căruia se putea construi „bazele comune de dezvoltare economică ceea ce va constitui prima etapă a Federației europene”.¹⁰ Urmău alte etape în jurul acestui nucleu economic și pe axa politică¹¹ a reconcilierii dintre Paris și Bonn (sau Berlin).

De la Planul Schuman la Uniunea Europeană

Așa s-a născut, în 1951, Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO) care grupa șase state: Franța, Germania (Occidentală), Italia, Belgia, Olanda și Luxembourg. Dar, deși în anii următori rezultatele au fost foarte încurajatoare, a fost necesar un alt impuls de natură politică pentru a determina pasul următor. Criza Suezului din 1956. Sfârșitul atât de umilitor pentru Marea Britanie și Franța al acestei ultime agresiuni coloniale dovedea că marile puteri (europene) de altă dată, chiar și aliate, nu mai însemnau nimic dacă superputerile (aproape extraeuropene) încruntă sprânceana. Între SUA și URSS Europa se diluase așa încât dacă vroia să mai însemne ceva într-o lume a gigantilor trebuia să se grăbească să-și facă economie. Cel care a exploatat momentul pledând convingător această idee spre urechea marilor decidenți a fost cancelarul Konrad Adenauer.

Nu degeaba. În anul următor Aceleași state au semnat la Roma tratatul de formare a Comunității Economice Europene (CEE) cunoscută frecvent ca Piața Comună și pe cel de formare a Comunității Europene pentru Energie Atomică (EURATOM). Prima urmărea înlăturarea treptată a barierelor vamale și libera circulație a capitalurilor și forței de muncă între statele membre. Cea de-a doua urmărea să aducă Europa la nivelul superputerilor în privința cercetării și dezvoltării industriei nucleare, crea libera circulație combustibililor și materialelor nucleare, dar se ocupa și de protejarea sănătății și prevenirea abuzurilor.

Crearea unei uniuni monetare a devenit un obiectiv de strategie pe termen lung și în 1962 Comisia Europeană a reușit elaborarea primului plan. După ce mai întâi s-au integrat instituțional cele trei comunități CECO, CEE și EURATOM (1967), Conferința la nivel înalt de la Haga din 1969 a cerut un raport asupra dezvoltării Comunității într-o Uniune Economică și Monetară (UEM). După numai un an, un proiect de creare a acesteia pe parcursul deceniului 1971-1980 (planul Werner) deja primea aprobarea.

10. Charles Zorgbibe, *Histoire de la construction....*, p. 38-40 sau *Declarația lui Robert Schuman*,..., în vol. *Un ghid pentru...* p.89.

11. Axa Paris-Bonn (Berlin) a căpătat o consacrare deplină în 1963 odată cu semnarea Tratatului franco-german (cunoscut și ca Tratatul Elysée) de către Konrad Adenauer și Charles de Gaulle. Era o încununare a carierei cancelarului german care se apropia de ieșirea din viața politică.

O altă serie de evenimente politice au survenit de această dată pentru a încetini lucrurile. Crizele petroliere (1971-1973) au întrerupt planul Werner pe neașteptate și odată cu el o dezvoltare continuă de un sfert de secol a economiei occidentale. A urmat o criză a sistemului monetar internațional (Bretton Woods). Inflația și turbulențele cursurilor de schimb ale monedelor naționale a determinat întreruperea aplicării planului Werner. Dar în 1979 s-a constituit Sistemul Monetar European (SME) tocmai cu scopul de a asigura stabilitatea cursurilor de schimb între monedele statelor membre. ECU (European Currency Unit) are această misiune (va fi un pas spre moneda unică). După o serie de progrese a venit și momentul fixării ca obiectiv a realizării unei *piețe interne fără frontiere* (în orizontul anului 1992). Este ceea ce se întâmplă prin Actul Unic European (1987). Și, bineînțeles, se fac pregătirile în acest sens, este amendat și completat Tratatul de la Roma extinzând puterile Comunității și redefinind procedurile de luare a deciziilor.

Jacques Delors iese strălucitor în scenă. Reunit la Madrid în 1989, Consiliul European îi aprobă raportul în care arăta condițiile de îndeplinit pentru realizarea UEM și propunea o etapizare în trei timpi. De acum s-a intrat într-o etapă specifică, punctată de conferințe interguvernamentale la care se discută crearea UEM și crearea Uniunii Politice.

Între timp evenimentele de natură politică se precipită din nou: estul comunist se prăbușește și de aici înainte trebuie ca reacțiile să aibă în vedere noua situație: fostele țări comuniste au în primul rând nevoie de capitaluri; iar în al doilea rând vor dori să se integreze. În 1991 se fondează la Londra Banca Europeană de Reconstrucție și Dezvoltare (BERD) Întrunind capitaluri ale comunității și ale țărilor membre în proporție de 51%, banca își propunea realizarea sau perfecționarea infrastructurii din țările est-europene, finanțarea întreprinderilor mici și mijlocii (IMM), programe pentru. Crearea în est a unei piețe libere, concurențiale și eficiente.

În 1991, la Maastricht (Olanda) s-a reunit un Consiliul European care a stabilit calendarul constituirii UEM. Tot acolo, în februarie 1992, cele 12 state membre au semnat Tratatul de la Maastricht care la 1 noi. 1993 a intrat în vigoare.

A fost adoptată o nouă denumire – Uniunea Europeană. Aspectul politic urcă în prim plan și se adoptă cetățenia europeană adică noi drepturi acordate cetățenilor europeni. Dar și integrarea economică își are partea ei. Tratatul adoptă UEM și viitoarea monedă a Uniunii, Euro

Era o cotitură decisivă în construcția europeană: noi obiective. A fost adoptat sistemul „pilonilor”, astfel denumiți de la forma grafică (de templu grec) care organiza ideile. Primul pilon se află în administrarea Comisiei și cuprinde CE, CECO și EURATOM. Al doilea pilon vizează politica externă și de securitate comună. Al treilea pilon privește justiția și afacerile interne. Ultimii doi au la bază principiul cooperării interguvernamentale

Privirile rămân ațintite asupra fostelor state comuniste. În același an în care Tratatul de la Maastricht intra în vigoare (1993) Consiliul European de la Copenhaga stabilește criteriile care-i poartă numele. Sunt cerințele care trebuie îndeplinite de țările candidate: a) stabilitate instituțională cu garantarea democrației; b) economie de piață funcțională și capacitatea de a face față competitivității din uniune; c) capacitatea de asumare a obligațiilor care decurg din calitatea de membru și aderarea la obiectivele politice, economice și monetare ale Uniunii

Anul 2000 a fost o altă cotitură: au început negocierile cu toate statele candidate. *Agenda 2000* elaborată de Comisie sublinia perspectiva de dezvoltare a Uniunii și politicile ei la început de mileniu. Se avea în vedere Impactul extinderii asupra UE ca întreg unitar și se comentau cererilor de aderare. Cadrul financiar pentru perioada 2000-2006.

În același an, tot în scopul de a pregăti Uniunea în vederea primirii de noi membri, a avut loc o întâlnire la nivel înalt încheiată cu Tratatul de la Nisa. Care cuprindea modificări considerate oportune în vederea primirii noilor membrii.¹²

Cel mai recent, la 29 octombrie 2004, a fost semnată Constituția Europeană. Având în vedere că până la data la care scriem legislația Uniunii Europene se compune dintr-o succesiune de tratate, sintetizarea ei într-un text unic și structurat este extrem de util. Cum însă, textul cuprinde și o serie de modificări, „polemicile” nu au întârziat să se iște. Există voci care exprimă rezerve față de această variantă și atâta vreme cât nu a fost ratificată o orice comentariu riscă să rămână fără obiect.

Suveranitate, naționalitate, subsidiaritate

Uniunea Europeană nu se poate construi altfel decât ca o cedare de suveranitate din partea membrilor în favoarea uniunii. Această condiție nu este ușor de acceptat pe un continent care a perfecționat statalitatea, a inventat națiunea și statul național și s-a atașat de ele. A inventat deopotrivă suprastatalitatea și structura supranațională, dar din rațiune și nevoie, deci nu le iubește, fapt ce transpare repede în atitudinea față de simboluri.¹³ Individul uman – va-

12. Modificările priveau: o redistribuție a voturilor în Consiliu; o extensie a folosirii votului majoritar, noi forme și atribuții pentru Comisia Europeană, reglementări privind partidele europene și numărul de locuri în Parlamentul European, întărirea cooperării, proceduri privind Curtea Europeană de Justiție. Pentru amănunte și o relatare din apropiere v. Hildegard Carola Puwak, *România și Proiectul European*, în vol. Adrian Năstase (coord.), *România și viitorul Europei*, Monitorul Oficial, București, 2001, p. 25-46.

13. Până în prezent politica adoptată de Uniune în problema simbolurilor nu pare încununată de succes. Întâi fiindcă sunt recente și simbolurile se încarcă de sens când devin tradiție, dar și fiindcă ele trebuie să-și găsească nișe alături de vechile simboluri naționale. S-a tot observat că avem emoție doar în fața drapelului, a imnului național ș.a.m.d., dar că nimeni nu palpită în fața drapelului albastru cu stelute galbene al UE. Chiar și Oda Bucuriei (tema principală din a patra parte a Simfoniei a IX-a de Beethoven), care a fost aleasă ca imn (simbol muzical) al Uniunii, sună

loarea care stă la baza societăților europene – se dezvoltă întâi de toate în microclimate culturale și structuri mai restrânse, locale și regionale, de care-l leagă atașamente profunde, iar în al doilea rând el este, de regulă, cetățeanul unui stat național. Comportamentele politice se dezvoltă la aceste nivele și ca urmare individul este sensibil la suveranitatea statului său și foarte suspicios la știrbirea ei. Destrămarea sângeroasă a Iugoslaviei la începutul anilor '90 a dovedit că integrarea unor națiuni într-o federație este respinsă de indivizi mai devreme sau mai târziu - cu violență chiar - dacă acestora le sunt afectate sensibilitățile naționale și structurile de atașament. Ei apără o suveranitate decupată pe conturul acestor structuri. După 1989, Cehoslovacia, Iugoslavia și URSS sau scindat în timp ce Germania s-a unificat, dar, dincolo de alte diferențe, deopotrivă pe criterii naționale. În centrul și estul Europei este un triumf al statelor-națiune ca și după 1918.

Diferența constă în aceea că, deși via lor sensibilitate la suveranitate a fost suplimentar resuscitată, de această dată state abia constituite ca Cehia, Slovacia, Slovenia, Croația, doresc să intre în Uniunea Europeană (unele au și intrat) unde trebuie să accepte o cedare de suveranitate. În fond, desprinse dintr-o formă de integrare, bat la porțile alteia, pe prima au refuzat-o, pe a doua o cer. Dar prima camufla o coerciție, a doua se fundamentează pe consimțământ.

Cu toate acestea, cetățenii statelor naționale continuă să fie vigilenți și mulți au rezerve față de aderarea la UE. Cehia și Slovenia au depus cereri de aderare în urma altor state foste comuniste (1996)¹⁴, iar un sondaj pe această temă efectuat în Cehia cu puțin înainte ca țara să intre în Uniune, arăta o totală lipsă de entuziasm și o rezervă aproape îngrijorătoare a populației. Foarte recent, la sfârșitul anului 2004, aceeași rezervă circumspectă la populația Turciei¹⁵:

ca un ideal rece comparativ cu fiorul imnurilor naționale. Este firesc, doar pentru ultimele s-a suferit istorie. Aceleași atașamente s-au observat cu prilejul adoptării monedei europene în locul celor naționale încărcate și ele de simboluri. De aceea, conform filozofiei Uniunii, simbolurile Uniunii Europene nu încearcă să se substituie celor naționale, ci să fie asociate cu ele.

Atât steagul cât și imnul au fost adoptate la Consiliul European din 1986. Ziua Europei a fost aleasă 9 mai.

14. Pentru comparație este de reținut că Ungaria și Polonia au depus cereri la 31 martie, respectiv 5 aprilie 1994. Alte state foste comuniste au depus cereri pe parcursul anului 1995 (Slovacia, Letonia, Estonia, Lituania, Bulgaria). România a depus cererea de aderare la 22 iunie 1995.

15. Turcia reprezintă un caz cu totul aparte. Deși cererea ei de aderare datează încă din 1987, multă vreme ideea primirii Turciei în UE a fost respinsă categoric. Discuția dacă este sau nu țară europeană este puțin importantă. Reținerile de fond au provenit de la alte aspecte. Este vorba de inconsistența democrației reale (încălcări ale drepturilor omului, ale egalității sexelor, persecuții ale minorităților etnice, intoleranță etc.). Dar și de fragilitatea democrației politice într-o țară în care există posibilitatea ca alegerile să fie câștigate de forțe islamiste antioccidentale care să juleze tocmai democrația. Turcia inspiră nesiguranță: este o democrație păzită de armată. Pe de altă parte are o economie pe ansamblu slab dezvoltată în condițiile în care este o țară mare (pentru

atracția prosperității europene este echilibrată de numeroase reticențe. În primii ani după formarea statului, în Slovacia și Croația populația a preferat să sprijine niște regimuri naționaliste ceea ce însemna și mai mult: întoarcerea spatelui Uniunii Europene.

S-ar putea crea impresia că aceste rețineri au legătură cu spațiul estic, fost comunist ceea ce este fals, chiar dimpotrivă. Reacțiile naționaliste sau cedarea de suveranitate au trezit poate reacții și mai numeroase în vest. Chiar primul dintre autori, Franța. Charles de Gaulle vedea „o Europă a patriilor” destul de departe de Jean Monnet. Marea Britanie s-a păstrat în expectativă și formulează cererea peste un deceniu (1961) de la formarea CECO. Va intra după alt deceniu (din cauza opoziției Franței lui de Gaulle), dar și după aceea căutând să fie ultima care face pasul spre cedarea de suveranitate. Premieru Margaret Thacher își exprima rezervele pe următorul raționament: 1. am luptat pentru dispariția imperiilor din Europa (ultimul, cel sovietic, la care se referea, tocmai dispăruse); 2. nu are nici un rost să creăm un altul; 3. Uniunea Europeană riscă să devină un imperiu. Mai recent, Hildegard Puwak, ministrul român al integrării europene din guvernul Adrian Năstase, observa din apropiere că discuțiile în jurul sistemului european „au deviat adesea în polemici” și că <britanicii insistă asupra sinonimiei dintre federalism și centralism, respectiv ideea creerii unui „super-stat”>>¹⁶

Dar alte state au avut rețineri perioade încă mai îndelungate și s-au integrat și mai recent (Austria, Finlanda și Suedia în 1995) în timp ce altele par să fi renunțat. Elveția preferă să-și păstreze poziția specială, iar în Norvegia electoratul a respins de mult ideea..

Prin urmare, statele postcomuniste sunt, comparativ, mai favorabile integrării. Și aceasta cu toate că, vreme de decenii, în aceste țări presa și celelalte canale mediatice făceau eforturi pentru a escamota succesul economic și progresele integrării.

Așadar, mai mici sau mai mari, reținerile rămân. În Europa individul rămâne atașat unei culturi naționale și unui stat, cel mai adesea național. Pe de altă

scara europeană), cu populație săracă, numeroasă (peste 60 milioane de locuitori) și cu spor demografic îngrijorător. În plan extern este grevată de o relație mereu deficitară cu Grecia (o adversară a integrării sale), de tentația soluțiilor de forță (ca în criza cipriotă sau, mai recent, în Kurdistanul irakian) și de veleități de putere regională în spațiul islamist fost sovietic. S-au exprimat multe temeri. Prin dimensiunile ei, Turcia ar deține în instituțiile uniunii o pondere care ar aduce-o lângă marile state europene, dar fără să aducă și o contribuție pe măsură. Dimpotrivă, ridicarea la standardele UE s-ar putea dovedi istovitoare. Absorbția Turciei singură ar putea crea dificultăți mai mari decât statele foste comuniste luate la un loc ș.a.m.d. Cu toate acestea curentul intern în favoarea integrării sale este tot mai puternic: miza își merită riscurile. Poziția ei geostrategică a fost și va rămâne pe termen lung excepțională prin raport la turbulențele Orientului Mijlociu. O țară islamică democratică și dezvoltată economic s-ar constitui în model regional și ar demonstra că apartenența la civilizații diferite nu e o fatalitate. Teoria antiglobalistă a lui S. Huntington ar fi infirmată ș.a.m.d.

16. Hildegard Carola Puwak, *op. cit.*, p.,31.

parte, deceniile scurse au demonstrat deja dreptatea lui Jean Monnet când spunea că „antagonismele noastre naționale se accentuează în mod inevitabil atâta timp cât nu sunt depășite suveranitățile”. Stabilitatea continentului se datorează faptului că la dilema născută între statul național suveran pe de o parte și integrarea europeană pe de alta, s-a reușit formularea unui răspuns adecvat. În mare măsură datorită faptului că depășirea suveranităților s-a făcut oferindu-se individului mai mult decât i se lua. Atât în plan cultural, cât și în plan politic.

Europa se unifică la vârf (prin instituțiile comunitare¹⁷) devenind mai specifică la bază (prin autonomii). Inversându-se o tradiție nefastă, naționalitatea nu

17. Instituțiile prin care funcționează Uniunea Europeană sunt următoarele. *Consiliul European*. Este format din șefii de stat și de guvern care se întrunesc de două ori pe an. Elaborează direcții generale de acțiune și strategii în toate domeniile. Președintele în exercițiu al Consiliului European informează Parlamentul în legătură cu rezultatele întâlnirii. *Consiliul de Miniștri* are sediul la Bruxelles. Este principalul organ de luare a deciziilor. Coordonează politicile economice generale ale UE și definește operațiunile de management general ale Comisiei. Este format din miniștrii statelor membre răspunzători de un anumit domeniu în funcție de problematica în discuție. Fiecare stat membru deține președenția Consiliului pentru o perioadă de șase luni. Schimbarea se face în lunile ianuarie și iulie după o schemă convenită în prealabil. Țara care deține președenția organizează agenda uniunii pentru cele șase luni, ordonează prioritățile și stabilește viteza politicilor comunitare. Sunt prevăzute trei modalități de luare a deciziilor: cu unanimitate, cu majoritate calificată și cu majoritate simplă. Votul în unanimitate este necesar într-un număr limitat de situații (primirea de noi membrii, amendarea tratatelor, probleme de natură constituțională). Prin Tratatul de la Roma s-a stabilit ca abținerile să nu constituie un obstacol în adoptarea deciziei. Votul cu majoritate calificată este folosit în majoritatea situațiilor. Fiecărei țări îi este alocat un număr de voturi în funcție de populație. Votul cu majoritate simplă, calculată în raport cu numărul membrilor Consiliului, și nu cu numărul membrilor prezenți, este folosit, în general, pentru deliberările Consiliului. *Comisia Europeană* are sediul la Bruxelles. Este organul executiv al UE care are însă și atribuții în privința inițierii în legislația europeană. Cinci state mari (Franța, Italia, Spania, Marea Britanie și Germania) au câte doi comisari, iar celelalte state membre câte unul. Mandatul unui comisar este de 5 ani. Atribuțiile Comisiei sunt: să vegheze asupra legislației comunitare; să inițieze legislația comunitară; să întreprindă măsurile care se impun în domeniile specificate în tratate, precum și în cele în care Consiliul îi conferă responsabilitate, să medieze atunci când apar dispute între statele membre sau între UE și alte țări sau organizații internaționale. Comisia este condusă de un președinte care este unul dintre comisari. Fiecare din comisari are în responsabilitatea sa un anumit domeniu. *Parlamentul European* are sediul la Strasbourg. Are 626 de membrii aleși prin sufragiu direct pentru un mandat de 5 ani. Are drept de veto asupra Comisiei. Poate demite Comisia dacă votează o moțiune de cenzură cu o majoritate de 2/3. Poate interpela Comisia sau Consiliul. Este organ consultativ și este consultat la propunerile politice majore pentru UE. Este consultat în cel puțin una din fazele de luare a deciziei. În cadrul său partidele politice se afiliază la grupuri politice parlamentare structurate pe scheletul unor formule politice supranaționale. Democrat-creștini, social-democrați, liber-democrați, ecologiști etc. *Curtea Europeană de Justiție* are sediul la Luxemburg. Controlează legalitatea actelor emise de Consiliu și de Comisie și rezolvă diferendele provenite din interpretarea și aplicarea dreptului comunitar. Hotărârile Curții au prioritate asupra hotărârilor instanțelor naționale. Deciziile sale sunt obligatorii atât pentru instanțele naționale cât și pentru cetățenii comunității ele având putere de lege. Deciziile Curții pot să nu țină seama de legislația națională sau să anuleze deciziile instanțelor naționale. *Curtea de Conturi* cu sediul la Bruxelles. Verifică legalitatea veniturilor, cheltuielilor și redistribuirilor efectuate de UE. *Banca Europeană de Investiții* se ocupă de finanțarea proiectelor

e reprimată, ci ocrotită și hrănită prin politici culturale direcționate inclusiv spre minorități. Fondurile îndreptate spre microclimatele culturale sunt considerate bani bine cheltuiți.¹⁸ Orizonturile de aderență ale individului sunt conservate.

În plan politic principiul descentralizării și al subsidiarității¹⁹ a fost ridicat la rangul de principiu cheie. Individul rămâne factorul decisiv primind și cetățenia Uniunii.²⁰

Atitudini românești

În ce privește societatea românească aceasta n-a trecut după 1989 prin transformări care să afecteze statul național și populația n-a acumulat suspiciuni sau rețineri în legătură cu cedarea de suveranitate presupusă de integrare. După cât au lăsat să se înțeleagă sondajele, acest fapt e privit cu calm ca o problemă rațională de natură contractuală. Integrarea elementelor de drept comunitar în dreptul românesc este acceptată ca firească ș.a.m.d. Din sondaje și din diferite manifestări reies câteva lucruri importante: propaganda comunistă n-a avut nici un efect s-au a avut un efect contrar; Uniunea Europeană are încrederea populației și se bucură de prestigiu; de asemenea că populația românească asociază Uniunea Europeană cu democrația și prosperitatea și dorește ca țara să intre în Uniune. Prin comparație cu sondajele pe aceeași temă efectuate în țările foste comuniste candidate, sondajele au arătat de departe cele mai mari procente. De data aceasta faptul a trezit îngrijorări de altă natură fiind interpretat ca semn al unei populații neinformate care maximizează așteptările fiindcă nu cunoaște costurile. Este însă varianta strict pesimistă. În

pe termen lung ale Uniunii. Este una din cele mai importante bănci de investiții din lume. *Banca Central Europeană* este cea care realizează politica monetară a UE. Este independentă față de guvernele naționale și are ca obiective asigurarea stabilității prețurilor, dimensionarea masei monetare, emiterea monedei unice, gestionarea rezervelor valutare. *Comitetul Economic și Social* are sediul la Bruxelles. Este alcătuit din reprezentanți ai sindicatelor și ai asociațiilor profesionale. Este consultat de către Comisie. Tratatul de la Maastricht a stabilit că se poate aduna și din proprie inițiativă.

18. Pentru o dezvoltare cu privire la România v.Răzvan Theodorescu, Șerban Constantin Valeca, *Societatea europeană a cunoașterii. Contribuția României*, în vol Adrian Năstase (coord), *România și...*, p. 275-288. Pentru problemele privind învățământul superior, dar și problema identitate națională-identitate europeană, v. Ioan Mihăilescu, *Universitățile și integrarea europeană*, în vol. Ilie Bădescu, Ioan Mihăilescu (coordonatori), Ionel Nicu Sava, *Geopolitică, Integrare, Globalizare*, Editura Mica Valahie, București, 2003, p. 287-314.

19. Conform acestuia problemele trebuie rezolvate de instituția de la nivelul cel mai apropiat care poate da o soluție satisfăcătoare. Astfel instituțiile comunitare nu se vor ocupa decât de acele probleme care nu pot fi satisfăcător rezolvate la nivelul statului. La rândul său, acesta se va ocupa numai de problemele care nu pot fi satisfăcător rezolvate la nivelul regiunilor, iar acestea doar de ce nu se poate rezolva satisfăcător la nivel local.

20. Cetățenia Uniunii a fost instituită prin Art. 8 al Tratatului Uniunii Europene. Conform acestuia cetățenia unui stat membru atrage după sine cetățenia Uniunii.

ce ne privește opinăm că cel puțin în parte procentele pot fi interpretate și ca o măsură a *disponibilității* la efort a unei populații care – altfel sceptică și suspicioasă – nutrește față de Uniunea Europeană o încredere refuzată oriunde altundeva.

Printre izbutitele guvernării Adrian Năstase încheiate la sfârșitul lui 2004 trebuie trecut înainte de orice faptul de a fi reușit să dea un răspuns acestui orizont de așteptare: la sfârșitul acestui an România izbutise să încheie toate capitolele de negociere. Format din oameni tineri, colectivul de sub conducerea lui Vasile Pușcaș, ministru delegat, negociator-șef cu Uniunea Europeană, a izbutit să lucreze cu o intensitate care i-a fost recunoscută inclusiv de către societatea civilă. Nu întâmplător în campania electorală de la sfârșitul anului guvernul Năstase a folosit această realizare ca nucleu al mesajului electoral. Rezultatul obținut la urne a dovedit că pasul realizat spre Uniunea Europeană a fost apreciat și a compensat uzura guvernării și alte neizbutite.